

METAFORA ĽUDSKEJ MYSLE

Silvia Gáliková

Katedra filozofie, Trnavská univerzita, Trnava

Abstrakt: Cieľom príspevku je premyslieť rolu metafory a metaforického jazyka vo filozofii mysle a kognitívnej lingvistiky. Pozornosť sa koncentruje na analýzu konceptuálnej teórie metafory (Lakoff, Johnson) pri skúmaní povahy ľudskej mysle. Používanie metaforického jazyka na popis stavov mysle a vnútornej skúsenosti odhaľuje nové pohľady na porozumenie *filozofického* pôvodu problému mysle. Autor zároveň naznačuje otvorené otázky a problémy späté s aplikáciou konceptuálnej teórie metafory v prirodzenom diskurze a v experimentálnych podmienkach.

Kľúčové slová: kognícia, vtelená myseľ, konceptuálna metafora, metaforické myslenie, mapovanie

Abstract: The paper aims at reconsidering the role of metaphor and metaphorical language in philosophy of mind and cognitive linguistics. The main objective is to analyse the nature and functions of conceptual theory metaphor (Lakoff, Johnson) in studying the nature of human mind. The use of metaphoric language in describing states of mind and inner experience reveals new ways in understanding the origin of a *philosophical* problem of mind. Author also intends to indicate open questions and problems concerned with the application of cognitive metaphor theory in natural discourse and experimental settings.

Key words: cognition, embodied mind, conceptual metaphor, metaphorical thinking, mapping

„V čo verím, keď verím v dušu človeka? V čo verím, keď verím, že táto látka obsahuje dve skupiny atómov uhlíka? V obidvoch prípadoch je v popredí istý obraz, zmysel je však ďaleko v pozadí, t. j. nie je ľahké obsiahnuť pohľadom celé použitie obrazu.“

Ludwig Wittgenstein

„Metafora, most přes propast mezi vnitřními a neviditelnými duchovnými aktivitami a světem jevů, byla jistě největším darem řeči, jaký mohl být dán myšlení, a tudíž i filozofii ...“

Hannah Arendt

NA ÚVOD

Myšlienka L. Wittgensteina reflektuje problémy súvisiace s objasňovaním vnútorného sveta človeka na pozadí chápania podstaty filozofickej reflexie, ktorá podľa neho plní dvojakú úlohu. Na jednej strane filozofia nadobúda podobu *terapie*, v rámci ktorej sa liečia choroby rozumu. Filozofické problémy sú symptómy konceptuálneho prepletenia v pavučine jazykov: *„Výsledky filozofie sú odhalenia určitých holých nezmyslov a hrč, ktoré si rozum spôsobil narážaním o hranice jazyka. Práve tieto hrče nám umožňujú vidieť hodnotu tohto odhalenia.“* (Wittgenstein 1953, §119) Na druhej strane sa filozofia stáva akousi výpravou za *zrozumiteľným rozborom* segmentov jazyka, ktoré sú zdrojom pojmového zmätku. V dôsledku uvedeného zmätku sa filozofi podľa Wittgensteina ocitli v pomyselnom labyrinte vystavanom na zavádzajúcej gramatike, napr. vtedy, ak sa podstatné meno *mysel* chápe v zmysle názvu určitej látky alebo veci podobne ako napríklad *mozog*. O tom, že (povrchová) gramatika neraz zavádza, svedčí aj porozumenie slovesu *mať* vo výraze *mám bolesti*, ktoré môže evokovať vlastníctvo čohosi podobne ako vo výraze *mám jednu penny*. Už bežná intuícia nám dáva tušiť, že to celkom nezodpovedá skutočnosti, pretože sme schopní vnímať tak nejednoznačnosť, ako aj ohraničenosť našich výpovedí v jazyku. Pokiaľ sa podujmeme preskúmať procesy, štruktúru a funkcie daných výpovedí, môžeme sa ocitnúť pred pomyselnou križovatkou a rozhodnúť sa, či sa vydáme cestou filozofického v zmysle vedeckého bádania alebo nie. Dejiny filozofie preukázali ambície filozofov skúmať, riešiť a zároveň vysvetľovať problémy späté so subjektívnym svetom človeka, jeho mysl'ou a skúsenosťou. Východiskom tohto úsilia sa stali charakteristiky mysle, ktoré stavom mysle pripísali filozofi sami, a to privátnosť, subjektivita, intencionalita, vedomie, pociťovanie prítomnosti a jednoty stavov skúsenosti. Po stáročia pretrvávajúca polemika o vzťahu uvedených charakteristík k povahe stavov mysle kulminovala najmä v ich spájaní so vzájomne protikladnými metafyzickými záväzkami. Spleť rozmanitých „izmov“ (materializmus, idealizmus, fyzikalizmus, dualizmus, panpsychizmus atď.) a te-

órií predstavovala jednu zo závažných prekážok na ceste k teoretickému a vedeckému uchopeniu ľudskej mysle. Wittgenstein diagnostikoval túto skutočnosť ako *chorobu* filozofov a ako terapiu odporúčal nasledovné: filozofia neformuluje hypotézy a problémy ako veda, nič nevysvetľuje a nepredikuje. Navyše základným médiom filozofovania a myslenia nie sú testovateľné výroky, ale metafory a iné podoby figuratívneho jazyka. Z uvedeného vyplýva neopodstatnenosť svojbytných *filozofických problémov* vrátane problému povahy mysle človeka a jeho správania. V nasledujúcom texte sa pokúsim reflektovať konštruktívnosť Wittgensteinovho návrhu, pričom sa zameriam na otázku povahy mysle v súvislosti s premýšľaním o funkcii a štruktúre konceptuálnej metafory. Svoje úvahy podporím poznatkami súčasnej filozofie jazyka, kognitívnej lingvistiky, psycholingvistiky o statuse metafory a metaforického jazyka, prostredníctvom ktorého vypovedáme o stavoch ľudskej mysle. Poukážem na možné dôsledky plynúce z teoretického a experimentálneho výskumu metafory pre interdisciplinárne skúmania, ako aj sebareflexiu filozofie samej.

METAFORA A KAŽDODENNÝ JAZYK

Aký je vzťah medzi jazykom a myslením? Komu sa prihovárime, keď vedíme vnútorný monológ? Aký jazyk používame? Ako vnímame, *myslíme* a ako si pamätáme?

Človek prežíva svoj život špecifickým spôsobom, okamihy prítomnosti, pocity radosti, sklamaní, predstavy, obrazy z detstva a želania *zakúšame* na pozadí individuálneho životného príbehu. Stavby skúsenosti pokladáme za jedinečné, neopakovateľné a neraz aj nevysloviteľné, často ich „lokalizujeme“ do hornej tretiny tela a hovoríme o nich ako o vnútorných stavoch. Svoju skúsenosť, pravdaže, neprežívame v izolácii, sme takpovediac ukotvení vplyvmi dedičnosti, prostredia, očakávaniami druhých, vlastnými predstavami a skutkami. Ľudová slovesnosť odкрýva vzťah stavov mysle k telu mnohorakým spôsobom, ako napríklad: *chodí ako telo bez duše, škoda tej duše v tom mizernom tele, duša nezhyne, hoc i telo pomíne*. Obraz človeka ako jednoty mysle a tela, duše a mozgu, vnútorného a vonkajšieho, psychického a telesného máme pred očami dennodenne. Na pozadí tejto optiky žijeme a konáme vcelku neproblematicky. Ak nazveme malé dieťa *anjelom*, nepredpokladáme, že *doslova* rozprestrie krídla a odletí. Dieťa k anjelovi pripodobňujeme preto, lebo sme si zvykli spájať detskú nevinnosť s rozprávkovou čistotou a dobrotou anjelov. Metafore DIEŤA JE ANJEL rozumieme na základe schémy *A je B*, resp. medzi *A* a *B* predpokladáme konceptuálnu korešpondenciu označovanú ako *mapovanie*, o ktorej sa zmienim v ďalšom texte.

Odvolačím sa na *vnútorné* mentálne stavy ľudia vyjadrujú svoju túžbu porozumieť, vysvetliť a predvídať vlastné správanie a konanie druhých. V každodennej skúsenosti si uvedomujeme, že vo vnútri našich tiel sa nič také ako teoretikmi postulované mentálne alebo kognitívne stavy mimo telesných stavov nenachádza. Tým sa *fakticita* prežívaných stavov nijak nespochybňuje, existencia vnútornej skúsenosti človeka je pevná tak ako skaly, knihy a okolitá príroda. K striktným dištinkciám medzi skalami a myšlienkami nás skôr nabáda samotný jazyk, slová, pomocou ktorých vypovedáme o svete vlastnej psychiky (*ocitol som sa na dne, neviem, kde mi hlava stojí, včera som to nebol ja*). Akonáhle však rozpoznáme *metaforickosť* slov a výrazov bežného, ako aj teoretického jazyka, obavy nie sú namieste. Napriek svojej relativite dištinkcia doslovné – metaforické (figuratívne) funguje, či už implicitne, alebo „ošetrená“ v jednotlivých modeloch a teóriách¹.

V dôsledku „obratu k jazyku“ vo filozofii jazyka v prvej polovici 20. storočia sa aj pozornosť filozofov mysle koncentrovala na jazyk, v ktorom sa vypovedá o jednotlivých stavoch mysle.

Filozofi spolu s ďalšími teoretikmi mysle „zastrešili“ myšlienky, želania, strach, nenávisť, lásku, pamäť a radosť pojmom *ľudová psychológia* (*folk psychology*) na označenie predvedeckého konceptuálneho rámca, ktorý reprezentuje vnútorný svet každého človeka.

Predmetom diskusií sa stala otázka zmysluplnosti a pravdivosti výrokov o mysli v každodennom diskurze, vo filozofických textoch, v literárnovedných a vedeckých teóriách.

Rozmanitosť až protichodnosť interpretácií povahy a funkcie bežného jazyka vyústila do formulácie problému ľudovej psychológie, ktorý sa týka: a) statusu každodenných výpovedí o želaniach, presvedčeniach a predstavách, b) funkcie týchto výpovedí v explanácii správania a konania človeka, c) roly, ktorú zohráva jazyk bežnej skúsenosti v psychologickvej teórii a d) vzťahu psychologickvej teórie k filozofickej a vedeckej teórii. Problém *teoretickej* povahy ľudovej psychológie sa formuloval v otázkach ako napríklad: Možno výpovede bežnej skúsenosti pokladať za teóriu? Ak áno, ide o pravdivú/prijateľnú teóriu? Aký to má dosah na status jej „objektov“ (myšlienok, presvedčení, rozhodnutí)? Akú podobu majú zákony, princípy alebo pravidlá ľudovej psychológie? Možno preložiť tzv. „mentalistický“ jazyk do „fyzikalistického“ jazyka? Prívr-

¹ Problematika metafory odsúva extrémne názory na vzťah doslovné – metaforické. Na jednej strane ide o postulovanie absolútnej dištinkcie medzi doslovným a metaforickým a na druhej strane stieranie akejkoľvek hranice. Uvedomenie si relatívnosti vzťahu medzi doslovným a metaforickým činí zadosť vývinovej povahe metafor (živé, mŕtve, inovatívne) a zároveň uchováva legitimitu funkcií metafory v bežnom a teoretickom diskurze.

ženci konceptu ľudovej teórie v zmysle hodnovernej teórie (Fodor) sa dostali do opozície voči kritikom zo strany tak zástancov (Wittgenstein, Dennett), ako aj odporcov zmysluplnosti prirodzeného jazyka (Churchland)².

Problematika metafory a figuratívneho jazyka prešla od svojich aristotelovských počiatkov zaujímavým vývojom a metamorfózami. V 20. storočí filozofi, literárni a kognitívni vedci sformulovali viaceré inšpiratívne teórie metafory, ku ktorým sa radí napríklad teória interakčná (Richards, Black), teória základnej metafory (Pepper), teória pragmatická (Searle), relačná (Kittay), lingvistická (Chomsky), konceptuálna (Lakoff). Spoločným menovateľom viacerých teórií metafory sa stal odklon od toho, aby sa metafore pripisovala primárne ornamentálna funkcia a akcentovanie jej kognitívnej, argumentatívnej a kreatívnej funkcie. K oživeniu skúmania a vysvetľovania povahy mysle, vzťahu jazyka a myslenia v priebehu posledných dekád významne prispela skutočnosť, že myseľ a zvlášť *vedomé* stavy mysle sa stali legitímnymi vedeckými explanandami – javmi, ktoré možno skúmať vedeckými metódami a stratégiami.

KOGNITÍVNA LINGVISTIKA A FIGURATÍVNY JAZYK

Spomínaný „obrat k jazyku“ sa úzko prelínal s „obratom k vede“, t. j. intenzívnym experimentálnym a teoretickým výskumom metafory a metaforického jazyka v neurovedách, psychológii, kognitívnej vede a literárnych štúdiách. K objasneniu povahy metafory osobitne prispel experimentálny výskum z oblasti kognitívnej lingvistiky (Gibbs), psycholingvistiky (Charteris-Black), kognitívnej psychológie (Moser), filozofie jazyka (Kövecses), experimentálnej psychológie (Pinker) atď.

V tomto procese zohrala od polovice 70. rokov 20. storočia významnú rolu druhá etapa vo vývine kognitívnej vedy akcentujúca význam neurovedeckých poznatkov, experimentálneho výskumu a z toho plynúcich dôsledkov pre porozumenie povahy mysle človeka.

V súčasných filozofických a kognitívnovedných diskusiách sa udomácnil pojem *vtelenosti*³ súvisiaci so „4 E“ modelom kognície, ktorý zahŕňa nasledovné charakteristiky stavov skúsenosti: *embodied* (vtelené; Lakoff 1999), *embedded* (ukotvené vo vonkajšom svete; Varela et al. 1991), *enactive* (zahŕňajúce ne-

² Bližšie pozri Gáliková 2007, 177–201.

³ Viacznačnosť pojmu *vtelenosť* (*embodiment*) sa prejavuje napríklad v zmysle „*podoby skúsenosti integrujúcej myseľ a telo*“ (Varela et al. 1991, 13), „*reprezentacionálnych* (representational) *procesov mozgu*“ (Metzinger 2010, 64), „*telesných, neurónových procesov ukotvených v kultúre a vo svete ako celku*“ (Lakoff – Johnson 1999, 17).

urónovú aktivitu a konania jedinca; Varela et al. 1991) a *extended* (rozšírené v zmysle presahujúce ľudské telo, telesnosť; Clark 2008). K prívržencom tohto modelu sa hlásia filozofi mysle, kognitívni lingvisti, neurovedci, psychiatri a ďalší teoretici mysle a vedomia. Pri riešení problému povahy mysle a skúsenosti sa autori odvolávajú na tieto teoretické predpoklady skúmania: a) ľudská myseľ a skúsenosť sú vtelené, b) mechanizmy fungovania jednotlivých stavov mysle sú vo veľkej miere nevedomé, c) prežívaný svet je reprezentovaný vzájomnou interakciou fyziológie organizmu a vonkajšieho prostredia, d) experimentálne poznatky majú pre štúdium mysle zásadný význam. Proklamovaná zhoda v základných východiskách však nesie so sebou viaceré nejasnosti. Za jednu z najzávažnejších možno pokladať viacznačnosť vymedzenia predmetu skúmania – mysle a jednotlivých stavov skúsenosti. Rozmanitosť teoretických východísk skúmania mysle neraz vyúsťuje do nedorozumení o relevantných metódach a cieľoch skúmania. Natíska sa otázka, či jednotlivé modely a koncepcie, ktoré sa usilujú objasňovať myseľ v dôsledku používania pojmu mysle v heterogénnych významoch, riešia ten istý problém, resp. problémy späť so stavmi mysle človeka. Komplexná povaha problémov spätých s uchopením vnútorného sveta sa premieta vo formulácii otázok ako napríklad: Aké sú základné podmienky a mechanizmy vzniku mysle? Aká je povaha stavov mysle? Čo tvorí základnú štruktúru vnútorných skúseností osoby? Ako konceptualizujeme prežívanú skúsenosť? Ako a prečo vytvárajú neurónové mechanizmy subjektívnu vedomú skúsenosť? Aký je vzťah medzi myslou, vedomím a ja?

Z veľkého množstva teórií metafory sa stredobodom diskusií stali otázky na rozhraní lingvistickej a kognitívnej teórie metafory. Podľa predstaviteľov lingvistickej teórie metafory (LTM) metafory vyžadujú duálnu sémantickú štruktúru a o metaforickom význame možno uvažovať výlučne na sémantickej úrovni jazyka. Metafora teda nie je záležitosťou myslenia, ale výlučne jazyka (Müller 2016). S kritikou chápania metafory v zmysle špecifického lingvistického fenoménu sa stretávame u zástancov kognitívnych teórií metafory (KogTM), tie možno rozdeliť na také, ktoré: a) zdieľajú základné predpoklady LTM a b) pokladajú metaforu za kognitívny fenomén vo všeobecnosti. Kognitívne teórie metafory, ktoré sa prikláňajú k lingvistickej povahe metafory prevažujú v psycholingvistike a kognitívnej vede dovoľávajúcej sa integrácie lingvistického spracovania metafory v teórii produkcie reči a jej porozumenia (Ortony 1993; Paivio – Walsh 1993). Zástancovia tohto typu kognitívnej teórie metafory sa odkláňajú od chápania metafory ako primárne poetickej stránky jazyka alebo anomálie v používaní doslovného jazyka, ktorá narúša podmienky pravdivosti jazyka a v istom zmysle deformuje realitu.

Ďalší typ kognitívnej teórie metafory predstavuje filozofická, lingvistická, rétorická a štylistická tradícia skúmania metafory, ktorá spája fenomén metafory

s myslením (Richards 1936; Black 1962). Pre prívržencov tohto prístupu je metafora tak záležitosťou jazyka, ako aj myslenia, metafora sa „umiestňuje“ primárne do oblasti poetického jazyka, vyjadruje buď napätie medzi námetom a zdrojom (fokusom a rámcom)⁴, alebo napätie vyplývajúce z protichodnej predikácie.

V rámci kognitívnej teórie metafory si dominantné miesto vyslúžila *konceptuálna teória metafory* (KTM) G. Lakoffa a M. Johnsona (1999), ktorá identifikuje metaforu s fundamentálnym princípom ľudskej kognície. Vo svojom prístupe autori pokladajú jazyk vo svojej podstate za figuratívny a metaforu, nie doslovný význam za implicitne prítomnú v jazyku. Povahu metafory charakterizuje nelingvistická podoba štruktúrovania skúsenosti a princípu porozumenia. Argumentácia KTM vychádza z tézy o spoluúčasti metafory na konceptualizácii skúsenosti, čím sa metafora zároveň spolupodieľa na ovplyvňovaní učenia, uvažovania a porozumenia.

Interpretácia povahy metafory z hľadiska lingvistickej teórie alebo kognitívnej teórie, a zvlášť konceptuálnej teórie metafory, nesie so sebou signifikantné rozdiely pri posudzovaní zmysluplnosti a funkcie metafory v bežnom diskurze. Pre LTM duálnosť metaforického významu tvorí základnú charakteristiku metafory. Metafora sa pokladá za živú alebo životaschopnú len vtedy, ak hovorca/recipient rozpozná doslovný a figuratívny význam, v opačnom prípade sa metafora bude pokladať za mŕtvu. Životaschopnosť metafory podporuje skutočnosť, že hovorca/recipient si uvedomuje používanie metafory, čím sa v istom zmysle metaforický výraz stáva transparentným. Podľa zástancov tohto prístupu metafory označené ako mŕtve sú tie, ktoré sa už nepoužívajú, a teda sa ani ako metafory *nerozpoznávajú*. Tradičný lingvistický pohľad na status a funkciu metafory spochybnila KTM, ktorá ju takpovediac obrátila „hore nohami“, pretože za konvencionalizované metafory, všadeprítomné v bežnom jazyku, pokladá práve tie, ktoré sú hlboko ukotvené v konceptuálnych systémoch používateľov. To, čo zástancovia LTM pokladajú za mŕtve metafory, KTM chápe ako živé, životaschopné metafory, pretože tieto riadia naše myslenie automaticky, t. j. nevedome, sú to jednoducho „metafory, ktorými žijeme“ (Kövecses 2002).

KONCEPTUÁLNA TEÓRIA METAFORY

Už v práci *Metafory, ktorými žijeme* G. Lakoff a M. Johnson (1980) poukázali na významnú rolu konceptuálnych metafor pri štruktúrovaní uvažovania, skúsenosti a každodenného jazyka.

⁴ Na označenie tradičného rozlíšenia medzidoménového mapovania v texte používam terminológiu pre označenie cieľa – fokus, námet, tenor – a zdroja – rámec, vehikel – zameniteľne.

Za predpokladu, že metaforické pojmy plnia funkciu štruktúrovania jednej skúsenosti na základe inej skúsenosti, vynára sa otázka, akým spôsobom k tomu dochádza? Za fundamentálny kognitívny mechanizmus daných konceptualizácií autori pokladajú *konceptuálnu metaforu*, ktorá umožňuje používať „logiku fyzikálneho“ na „uvažovanie o porozumení“ svetu i sebe samému. Povedané inak, konceptuálna metafora je tým prostriedkom, na základe ktorého dochádza k mapovaniu naprieč konceptuálnymi doménami. Konceptuálne domény tvoria tradične dve domény, napríklad pri metafore ČAS SÚ PENIAZE prvú doménu reprezentuje *doména cieľa*, subjekt skúmania, t. j. čas a druhou je *doména zdroja*, prostredníctvom ktorej popisujeme, uchopujeme cieľ, t. j. *peniaze*. Čas sa charakterizuje prostredníctvom peňazí, ktoré predstavujú dôležitú hodnotu a je potrebné ich využívať efektívne. Existenciu skúsenostne ukotvených mapovaní autori doložili množstvom príkladov (napríklad použitie metafory HORE JE VIAC v slovných spojeniach *ceny stúpajú* alebo *zásoby sa vyčerpali*).

Predchodcami alebo súčasťami konceptuálnej metafory sa stali tri typy metafor, a to a) orientačná metafora, b) ontologická metafora a c) štrukturálna metafora. *Orientačné* metafory sa charakterizovali ako také, ktoré zahŕňajú priestorovú orientáciu (napríklad Hore-Dolu, Vnútri-Vonku, Vpredu-Vzadu; Viac je Hore; Menej je Dolu: Dosiahla svoj vrchol. Ocitol sa na dne.). *Ontologická* metafora, rozšírená najmä vo filozofických textoch, nazerá na udalosti, aktivity, emócie, idey ako na entity alebo substancie, ako napríklad Mysel' je stroj. Jednou z podôb ontologickej metafory je personifikácia, t. j. pripisovanie ľudských vlastností iným než ľudským entitám (Život ma oklamal. Rakovina ho napokon dostihla). Tretí typ metafory predstavuje *štrukturálna* metafora, pomocou ktorej sa abstraktný pojem prezentuje v pojmoch iného zväčša konkrétnejšieho pojmu, ako napríklad ČAS JE POHYB (Čas letí. Opreteky s časom).

Teoretické východisko KTM vo vzťahu k chápaniu jazyka a kategorizácie vychádza z kritiky názoru pripisovanému racionalisticky orientovaným filozofom, podľa ktorých slová a kategórie vytvárame „až po“ skúsenosti. Učenie sa slovám, používanie pojmov je podľa Lakoffa a Johnsona úzko previazané s telesnosťou, so senzomotorickým systémom zabezpečujúcim vnímanie a špecifickými štruktúrami mozgu spoluutváranými evolúciou a skúsenosťou. Na týchto predpokladoch je založený teoretický, empirický a experimentálny výskum povahy ľudskej mysle a jazyka. V dôsledku intenzívne sa rozvíjajúceho kognitívovedného výskumu sa do centra pozornosti dostávajú dve tézy, a to a) zásadná spätosť pojmov a rozumu s telom a telesnosťou a b) zdôrazňovanie významu imaginatívnych procesov, metafory, metonymie, prototypov, mentálnych priestorov pre konceptualizáciu a rozum. Uvedené tézy vyústili do nasledovných predpokladov: a) konceptuálne štruktúry sú ukotvené v senzomotorickej skúsenosti a v neurálnych štruktúrach, b) mentálne štruktúry nadobúdajú

význam vďaka svojmu spojeniu s telom a vtelenou skúsenosťou, c) ľudský mozog je štruktúrovaný tak, aby aktivoval vzorky zo senzomotorických oblastí smerom k vyšším kortikálnym oblastiam, ktoré vytvárajú primárne metafory, d) štruktúra pojmov zahŕňa prototypy rozmanitých typov, ako sú napríklad ideálne prípady, sociálne stereotypy, kognitívne referenčné body atď., pričom každý typ prototypu využíva odlišné formy uvažovania, e) vtelenosť rozumu je daná tým, že základné podoby inferencie vznikajú zo senzomotorických a iných telesných foriem a f) konceptuálne systémy sú pluralistické (napríklad abstraktné pojmy sa vymedzujú viacerými konceptuálnymi metaforami, napríklad LÁSKA JE CESTA, LÁSKA JE OHĚŇ).

Významné miesto v KTM zohráva koncept *kognitívne nevedomého*, ktorý zahŕňa všetky „teoreticky postulované kognitívne mechanizmy fungujúce ponad neurónovú úroveň“ (Lakoff – Johnson 1999, 11). Koncept zastrešuje celok nevedomých mentálnych operácií súvisiacich s konceptuálnymi systémami, významom, inferenciou a jazykom.

Štúdium kognitívne nevedomého poskytuje podľa Lakoffa radikálne nové pohľady na spôsob, akým konceptualizujeme skúsenosť a zároveň ako myslíme. Zhodnotiť existenciu kognitívne nevedomého predpokladá porozumieť tomu, ako nevedomé procesy dotvárajú myslenie, morálne sudy, rozhodnutia a celkové správanie človeka čo znamená vziať na zreteľ konceptuálnu štruktúrovanosť kognitívne nevedomého na viacerých úrovniach: na úrovni intencionálnej, reprezentačnej, propozičnej, pravdivostnej a inferenčnej (Lakoff – Johnson 1999, 117).

Charakteristika mysle ako vtelenej sa následne stala východiskom hypotézy o vtelenej povahe štruktúry, významu a obsahu jazyka. Ako som už uviedla, *vtelenosť* predstavuje podstatnú črtu pojmov. To, čo však robí pojmy pojмами, je ich schopnosť spájať sa dovedna tak, aby viedli k inferenciám, v silnom zmysle slova to znamená, že „vtelený pojem je neuronálnou štruktúrou, ktorá využíva senzomotorický systém našich mozgov. Veľká časť konceptuálnej inferencie je teda senzomotorickou inferenciou“ (Lakoff 1999, 20). Pre kategorizáciu, vznik pojmov, priestorových vzťahových pojmov a pojmov základnej úrovne (basic level concepts) je primárne skúmanie úlohy zmyslových a motorických systémov. Na stupni *kategorii základnej úrovne* sa vtelenosť prejavuje už tým, že ako telesné bytosti sme schopní adaptovať sa vo vonkajšom prostredí. Vďaka zmyslovému a motorickému systému sa podľa Lakoffa a Johnsona dokážeme orientovať v prostredí, rozlišovať množstvo predmetov, situácií, činností, emócií (kone, stromy, stoličky, plávanie, rodinu, šťastie) atď.

Niektorí autori prehliadajú skutočnosť, že KTM Lakoffa a Johnsona nie je výsostne izolovaným pokusom vysvetľovať problematiku metafory, ale skôr projektom založeným na viacerých prístupoch. Spoločné úsilie vyjadrili v in-

tegrovanej teórii primárnej metafory (Lakoff 1999), ktorú tvoria nasledovné štyri komponenty: a) Johnsonova teória spájania v priebehu učenia, b) Gradyho teória primárnej metafory, c) Narayanova neurálna teória metafory a d) teória konceptuálneho miešania Fauconniera – Turnera. Johnson (1997) zistil, že malé deti zväčša nerozlišujú medzi subjektívnymi (nesenzomotorickými) skúsenosťami a súdmi na jednej strane a subjektívnymi (senzomotorickými) skúsenosťami na strane druhej za predpokladu, že sa odohrávajú súčasne. Dieťa napríklad vníma subjektívnu skúsenosť náklonnosti ako zmyslovú skúsenosť tepla v zmysle tepla náručia alebo objatia. Počas spájania sú asociácie medzi oboma doménami zabudované automaticky. Neskôr v období diferenciacie sú deti schopné obe oblasti od seba oddeliť, pričom asociácie naprieč doménami pretrvávajú. Tieto pretrvávajúce asociácie predstavujú mapovania konceptuálnej metafory, ktoré budú dieťa neskôr v živote viesť k tomu, aby hovorilo o *vrelom úsmeve*, *veľkom probléme* alebo *blízkom priateľovi*. V dôsledku uvedeného sú podľa Johnsona pre vznik konceptuálnej metafory vysoko relevantné dve štádiá, a to: 1. štádium spájania, počas ktorého sa vytvárajú spojenia medzi vzájomne aktívnymi doménami, a 2. štádium rozlišovania, keď sa koaktívne oblasti rozdelia na metaforické zdroje a metaforické ciele.

Na Johnsonovu koncepciu nadviazal Grady (1999), podľa ktorého sa všetky komplexné metafory skladajú z „atomárnych“ metaforických súčastí nazývaných primárne metafory. Každá primárna metafora má minimálnu štruktúru a v rámci každodennej skúsenosti vzniká automaticky, prirodzene a nevedome na základe spájania, v priebehu ktorého sa formujú asociácie naprieč doménami. Komplexné metafory vznikajú konceptuálnym miešaním (blending). Napríklad v metafore VIAC JE HORE sa subjektívny úsudok kvantity konceptualizuje v pojmoch senzomotorickej skúsenosti zvislosti. Korešpondencia medzi kvantitou a zvislosťou vzniká z korelácie v bežnej skúsenosti, napríklad vtedy, keď nalievame vodu do pohára a vidíme, že voda stúpa nahor. Po období spájania asociácie medzi metaforami VIAC JE HORE a MENEJ JE DOLU vytvárajú mapovanie naprieč doménami so senzomotorickým konceptom zvislosti (doména zdroja) a subjektívnym úsudkom kvantity (doména cieľa). Konvenčné lingvistické metafory ako napríklad *ceny klesajú* sú druhotnými prejavmi primárneho medzidoménového mapovania. Narayanova (2000) neurálna teória metafory predpokladá, že asociácie vytvorené v priebehu spájania sa realizujú neurálne v simultánnej aktivite ústiacej do permanentných neurálnych spojení naprieč neurálnymi sieťami, ktoré definujú konceptuálne domény. Teória konceptuálneho miešania (blending) Fauconniera a Turnera (1996) analyzuje spôsoby, akými rozličné konceptuálne domény vzájomne interagujú. Ako vyplýva z naznačenej integrovanej teórie, primárne metafory si osvojujeme prevažne automaticky a nevedome. V prípade primárnych metafor dochádza k primárnemu metafo-

rickému mapovaniu, v rámci ktorého sa rozlíši senzomotorický a subjektívny komponent a opíšu sa primárne skúsenosti zo spájania domén, na základe ktorých vzniknú. Ako dokladá história používania metafor, veľká časť primárnych metafor sa konvencionalizuje a svoju stabilitu si udržiava na pomerne dlhý čas.

Heuristická a argumentatívna funkcia metafory sa najvýraznejšie odкрýva pri skúmaní pôvodne filozofického problému povahy mysle, osobitne pri riešení otázky statusu subjektívnej skúsenosti človeka. Čo je myslenie, čo sú myšlienky? Ako súvisia prežívané pocity s rozumom? Kto je nositeľom mysle a skúsenosti? Prečo neurónovú aktivitu sprevádza subjektívna skúsenosť? To je len zlomok otázok, ktoré sa stali predmetom intenzívneho teoretického a experimentálneho výskumu stavov mysle. Kognitívovedné štúdium mysle zahŕňa analýzu štruktúry vnútorného sveta individua a súvislostí medzi jednotlivými stavmi skúsenosti a každodenným životom. Vo vzťahu ku konceptualizácii mysle a jej stavov veľká časť primárnych, ako aj komplexných metafor odkazuje na telo, telesné pochody a zvlášť na senzomotorickú aktivitu. K frekventovaným metaforám mysle patrí *telo*, mechanizmus mapovania naprieč doménami možno ilustrovať metaforou SPRÁVNE FUNGUJÚCA MYSEĽ JE ZDRAVÉ TELO takto: 1. doména (cieľ) – správne fungujúca myseľ – a 2. doména (vehikel) – zdravé telo. Myšlienky sú potrava, získavanie myšlienok je konzumácia, užitočné myšlienky sú výživná potrava, znepokojujúce myšlienky sú nechutná potrava, porozumieť znamená tráviť a komunikovať znamená konzumovať. Myšlienky konceptualizované ako chuť do jedla, do učenia v zmysle holých faktov (surová strava) nie sú vhodné, pretože sú ťažko stráviteľné. Trávenie symbolizuje komplexné „duševné spracovanie“ potrebné na porozumenie. Z ďalších metafor mysle vychádzajúcich z nášho *prebývania* vo svete možno uviesť tieto:

MYSLÉNIE JE POHYBOVANIE SA („myšlienky mi leteli ako o závod“), Idey Sú Lokality („Ako si dospel k takému záveru?“), Rozum Je Sila („silou svojich argumentov nás dostal“), Myslenie Je Vnímanie („nevidieť pre stromy les“), Idey Sú Vnímané Veci („pohrávali sa s myšlienkou“), Poznanie Je Videnie („sú v obraze“), Komunikovanie Je Ukazovanie („uberal sa nesprávnou cestou“), Osobná Preferencia Je Chuť („je to pre mňa príliš veľké sústo“), Myslenie Je Manipulácia s Objektami („rozmeniť na drobné“) atď.

K populárnym metaforám mysle sa zaradila napríklad metafora *nádoby*, v rámci ktorej sa myslí pripisuje vnútro a zovňajšok. Vnútorne *precítené myšlienky a predstavy* vyjadrené v jazyku sa týkajú vecí vo vonkajšom (fyzickom) svete.

Ukazuje sa, že pre analýzu a vysvetľovanie ľudskej mysle vo vzťahu k telu a vonkajšiemu prostrediu sú metafory a metaforický jazyk nepostrádateľné. Svedčí o tom aj skutočnosť, že doposiaľ nedisponujeme konzistentnou systematickou a už vôbec nie spoločnou teóriou mysle a vedomia.

ŽIVÉ, MŔTVE A ZMIEŠANÉ METAFORY

Už v predchádzajúcom texte som naznačila, do akej miery ovplyvňuje teoretické východisko spolu s výskumnou stratégiou lingvistických, kognitívnych alebo kognitívno-lingvistických prístupov ku skúmaniu metafory klasifikáciu metafor na živé, mŕtve, inovatívne a pod. V súčasnosti sa výskum metafory rozširuje nielen o ďalšie modalities (zrak, gestá, chuť), ale preniká aj do rôznych disciplín a oblastí, ako sú napríklad kultúrne štúdiá, mediálne štúdiá, politický diskurz, filozofia tanca, osvojovanie si metafor u detí, teória výtvarného umenia, medicína, neuroestetika atď.⁵

V kognitívnej lingvistike sa pozornosť diskusie o konzistentnosti a koherentnosti konceptuálnych metafor naprieč doménami sústreďuje na problematiku *zmiešaných metafor*. Predmetom polemiky sa stal status zmiešaných metafor, a to vzhľadom na to, že v prirodzenom jazyku sa nepredpokladá spájanie metafory s nekonzistentnými aspektmi sémantického, syntaktického a pragmatického významu. Pokiaľ by všetky konvencionalizované metafory sprevádzali naše myslenie *tým istým spôsobom*, potom by ku kombinácii kontradiktórických zdrojových domén nemalo vôbec dôjsť. V jazykovej praxi bežného používateľa jazyka sa však zmiešané metafory vyskytujú hojne, podľa niektorých autorov ide o dôsledok zmeny v koncentrácii pozornosti na neznáme aspekty metaforického významu (Müller 2016, 31). Na ilustráciu uvediem zmiešanú metaforu v rámci klinického interview s osobami, ktoré prežili chronickú bolesť. Komplexné použitie zmiešanej metafory sa vyznačuje použitím viacerých zdrojových domén na označenie jednej cieľovej domény. V danom prípade pacient používa dva prostriedky, resp. viac prostriedkov (vehiklov) na vyjadrenie skúsenosti bolesti (cieľa): „Myslím, že pre nich (ošetrovateľov) sme boli len *kusy mäsa*, viete, čo mám na mysli, nepovažovali vás za osobu, ale iba za *kusy baraniny*, ktoré sedia v kresle a oni s vami môžu naložiť, ako sa im zachce, ak by chceli, *môžu vás použiť ako pokusné morča*, a vy tam budete sedieť a prikyvovať...“ (Charteris-Black 2016, 156) Výrazy v kurzíve sa vzťahujú na metaforické prostriedky odkazujúce na sémantickú doménu *mäso* na opis pocitu odcudzenia, ktoré prežíva človek podrobený lekárskeму vyšetreniu. Neosobný rámec reprezentuje *kus mäsa*, ktorý odkazuje na zvieracie mäso; *baranina* a *morča* sú sémanticky protichodné (baranina verzus morské prasa – mŕtve verzus živé), obe metafory rozvíjajú zdrojovú doménu „mäsa“ na opis pocitov pasivity prežívaných pacientom vo vzťahu k lekárovi. Keďže dané zmiešané metafory slúžia v komunikácii istým účelom, označujú sa aj ako „účelové metafory“.

⁵ K problematike *naratívnej filmovej fikcie* pozri originálnu publikáciu K. Mišíkovej *Mysl a príbeh ve filmové fikci*. Praha: AMU, 2009.

Podľa zástancov KTM metafory vo všeobecnosti zohrávajú ústrednú rolu pri tom, ako človek konceptualizuje svet. V rámci širšej perspektívy tento pohľad reprezentujú vzájomné vzťahy medzi mysl'ou, jazykom človeka, jeho správaním a konaním vo svete. Preto neprekvapuje, že predmetom analýzy sa okrem verbálnych prejavov metafory stali jej neverbálne a multimodálne prejavy. Metafory, ktoré sa objavujú v iných modalitách než v jazyku (zrakové, gestické, čuchové, chuťové, atď.), sa vyznačujú špecifickými črtami. Napriek tejto skutočnosti (napríklad multimodálny diskurz má síce štruktúru, no nemá gramatiku) dochádza v bežnej skúsenosti a jazyku k tzv. zmiešavaniu metafory z rôznych modalít. Autori sa zamýšľajú nad ich rozmanitými podobami a funkčnosťou v otázkach ako napríklad: Aký je vzťah medzi zmiešanými verbálnymi metaforami a neverbálnymi, multimodálnymi metaforami?

S *multimodálnymi* metaforami sa stretávame vtedy, keď metafora zjednocuje jednu alebo viac zdrojových modalít, ktoré vypovedajú o jedinej cieľovej doméne.

Na kognitívnu teóriu metafory Lakoffa a Johnsona odkazuje významný choreograf a teoretik tanca I. Hagenhoorn (2011) pri skúmaní povahy kognitívnych procesov vo vzťahu k priestoru, času, pohybu a konaniu. Predmetom analýzy sa v jeho koncepcii stala prepojenosť skúsenosti s metaforami, tvarovanie skúsenosti a metafor našimi telami sprostredkujúcimi vzťah medzi jedincom a svetom. Priestorové pojmy, ako sú napríklad *vpredú*, *vzadu*, *hore*, *dolu*, sú jasným príkladom existencie vtelenej skúsenosti. Tieto pojmy sú artikulované v pojmoch pozície nášho tela a pohybu v priestore. Pohybu a scénam možno podľa Hagenhoorna podobne ako jazyku pripísať doslovný a metaforický význam. Pokiaľ nazeráme na metafory optikou mapovania z jednej domény do druhej, metaforické gestá sú charakteristické svojím potenciálom vstupovať do medzidoménového mapovania. Napríklad ukazovať napriamenou rukou pred seba naznačuje smer v priestore, zároveň to však môže reprezentovať čosi odkazujúce na budúcnosť. Pohyb rukou signalizujúci zastavenie môže naznačovať hranicu alebo ukončenie udalosti. Podobne možno interpretovať obrazy belgického surrealistického maliara Reného Magritta, napríklad jeho známy obraz, na ktorom je vyobrazená fajka a pod ňou uvedený text: Toto nie je fajka. O metaforickosti vypovedáme vtedy, ak rozpoznáme prítomnosť domén a následne medzidoménového mapovania, t. j. *vzťahu* medzi vyobrazenou fajkou a verbálnym vyjadrením.⁶

Zmiešavanie metafor a používanie multimodálnych metafor odhaľuje čosi podstatné o povahe konvencionalizovaného metaforického významu, ktorý

⁶ O metóde *metaforickej analýzy* pozri inšpiratívnu publikáciu Lukáša Prochásku (2015, 92–104).

skúmajú kognitívni lingvisti, a podobne aj o omyloch v reči skúmaných v psycholingvistike. Naznačený výskum prinajmenej poukazuje na *dynamickosť* metaforického významu ako výsledku procesov kognitívnej aktivity súvisiacej s premenami, ale aj so vzájomným spájaním rozmanitých zdrojov, vehiklov a modalít.

ZÁVER

Kedykoľvek konceptualizujeme myseľ v pojmoch *uchopovania* myšlienok, *dosahovania* cieľov alebo *prehĺtania* tvrdení, opisujeme pochody vlastnej mysle pomocou metafory.

V priebehu posledných desaťročí sa KTM udomácnila vo viacerých vedných disciplínach, okrem lingvistiky v psychológii, filozofii, literatúre, práve, marketingu, politike, hudbe atď. Význam a popularita KTM sa prejavila najmä vo vzťahu k zvýznamneniu úsilia kognitívnej lingvistiky premyslieť nové spôsoby vzťahov medzi lingvistickou štruktúrou a správaním. Na rozdiel od tradičného generatívneho prístupu k lingvistike akcentujúceho autonómiu jazyka od ľudskej mysle zdôrazňujú predstavitelia KTM vzájomnú prepojenosť medzi jazykom a kogníciou, jazykom a konaním. KTM ponúkla zároveň teoretický rámec a empirickú metódu na porozumenie výskytu metaforického jazyka a myslenia vo viacerých kognitívnych oblastiach, v kultúrnom a lingvistickom prostredí. Analýzou bežného diskurzu jej predstavitelia demonštrovali pragmatickú stránku používania jazyka a zvýraznili status metafory ako základnej schémy myslenia, ktorá plní viaceré kognitívne a sociálne funkcie (Gibbs 2006). Téza o signifikantnej prítomnosti metaforického mapovania v rámci abstraktného myslenia priniesla nové pohľady na vzťah myslenia a jazyka. V neposlednom rade KTM oživila záujem o problematiku vtelenej kognície reprezentujúcej stavu mysle ako celku.

Vzhľadom na skutočnosť, že KTM nepredstavuje homogénny celok, ale skôr súbor viacerých teórií a prístupov, jej interpretácia v zmysle systematickej teórie metafory je pomerne ťažká. Keďže primárnym cieľom predloženého textu nie je podrobná analýza problémov spätých s jednotlivými aspektmi KTM, obmedzím sa na vybrané otázky. Navyše zhodnocovanie prínosu a miesta KTM pri riešení súčasného problému povahy mysle človeka vyžaduje podľa môjho názoru uplatnenie širšej historicko-filozofickej perspektívy. Mám na mysli skutočnosť, že primárnym teoretickým východiskom prístupu Lakoffa a Johnsona o povahe mysle sa stala kritika (západnej) filozofickej tradície od predsokratovskej filozofie, Aristotela, Descarta, Kanta cez analýzu koncepcie Chomského až po súčasnú analytickú filozofiu. Za nesporne prínosné pokladám analýzu

metafor a ich previazanosť na metafyzické názory jednotlivých filozofov, ako aj úsilie domýšľať z toho vyplývajúce dôsledky pre porozumenie ľudskej mysle. Na druhej strane je otázne, nakoľko relevantná je interpretácia filozofických textov z pomerne úzkeho špecifického pohľadu, ktorý u Lakoffa a Johnsona predstavuje kognitívno-vedná perspektíva (Lakoff – Johnson 1999, 337). Ambíciou naznačenej perspektívy totiž nie je len analyzovať koncepty vybraných filozofických teórií, ale aj kriticky ich zhodnotiť s cieľom vybudovať *konštruktívnu filozofiu* schopnú poskytnúť človeku „návod“, ako žiť svoj život.

Mojím úmyslom, pravdaže, nie je spochybniť empirický status kognitívnej teórie metafory viažuci sa na realitu metaforického jazyka a jeho požívania v rozmanitých diskurzoch a vedných disciplínach. Z množstva pripomienok preto uvediem v bodoch len tie, ktoré sa bezprostredne viažu na problém skúmania povahy ľudskej mysle ako filozofického a vedeckého problému, a to:

- pripisovanie ambície dosiahnuť absolútnu pravdu vo vede a vedeckej praxi je neodôvodnené, pretože vychádza z dezinterpretácie štruktúry a funkcií vedeckej metódy, ako aj cieľov vedeckého bádania,
- nejasnosti späté s jednou zo základných téz KTM o „vtelenosti jazyka“ a následne metaforického štruktúrovania jazyka,
- nezdôvodnené používanie pojmu *kognitívne nevedomého* v zmysle čohosi, čo presahuje úroveň neurónovej aktivity,
- kontroverzné tvrdenia týkajúce sa diskvalifikácie korešpondenčnej teórie pravdy.

Prečo existuje taká obrovská spleť konvenčných konceptuálnych metafor? Aký je mechanizmus nášho metaforického uvažovania? Ktoré metafory sú univerzálne a prečo? Na základe čoho možno rozhodnúť o evidencii v prospech existencie konceptuálnej metafory? Sú konceptuálne metafory skutočne všadeprítomné? Čo motivuje používanie metaforických vzoriek myslenia a konania? Ako sú konceptuálne metafory ukotvené v mysli a mozgu? Používajú ľudia konceptuálne metafory pri porozumení metaforickému jazyku? Odpovede na tieto a ďalšie otvorené otázky predstavujú výzvy pre lingvistov, filozofov a teoretikov mysle, ktorí nazierajú na jazyk, pojmy a slová ako na *obrazy* reprezentujúce alebo poukazujúce na náš vnútorný svet. Metafora nám napokon pomáha *ukazovať* vnútorné stavy človeka, *poodhaľovať* pomyselný závoj *krajiny zázrakov*, podobne ako v príbehu *Alice*:

Húseničiak: „A ty si kto?“

Alica: „Ani – ani neviem, pane, teraz naozaj neviem – viem iba to, kto som bola dnes ráno, keď som vstala, ale odvtedy som sa už iste niekoľkokrát premenila.“

Húseničiak: „Ako to myslíš? Vyjadri sa!“

Alica: „Lutujem, pane, ale vyjadriť sa nemôžem. *Lebo ja nie som ja – rozumieme?*“

Húseničiak: „*Nerozumiem.*“

Alica: „Lutujem, ale zrozumiteľnejšie vám to už neviem povedať, *neviem, ako by som začala, viete, ja tomu sama nerozumiem...*“

Húseničiak: „*Ty, ty! A kto vlastne si?*“

...

Húseničiak: „*Tak mi zarecituj niečo z klasiky.*“

Alica: „*Starý ste, otče, priam vo veku kmeťa,*“

rečie syn, „dávno obelel vám vlas.

Ako to, že vám nebránia tie letá

Na hlave stáť – a denne toľký čas?“

...

Húseničiak: „*Tak to nie je.*“

Alica: „*Aj mne sa tak vidí*“ (...) „*Niektoré slová sú celkom inakšie.*“

Húseničiak: „*Je to zle od začiatku do konca.*“

(Lewis Carroll: *Alica v krajine zázrakov*)

PodĎakovanie

Tento príspevok vznikol s podporou grantovej agentúry VEGA v rámci projektu
č. 1/0871/18 *Povaha ľudského Ja z perspektívy kognitívnej vedy.*

Literatúra

- Arendtová, Hannah, 1993. „Reč a metafora.“ In *Myšlení o divadle II.* ed. Miroslav Petříček, 51–78. Praha: Hermann.
- Aristoteles. 1996. *Poetika.* Praha: Svoboda.
- Black, Max. 1996. „More about metaphor.“ In *Metaphor and thought*, ed. by Andrew Ortony, 19–41. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bunker, Jenny – Anna Pakes – Bonnie Rowell, eds. 2013. *Thinking through Dance.* Dance Books.
- Chatterjee, Anjan. 2010. „Neuroaesthetics: A coming of age story.“ In *Journal of Cognitive Neuroscience.* 23, 1: 53–62.
- Carroll, Lewis. 1984. *Alica v krajine zázrakov.* J. Vojtek – V. Vojtková. Bratislava: Mladé letá.
- Clark, Andy. 2008. *Supersizing the Mind.* Oxford: Oxford University Press.

- Damasio, Antonio. 1999. *The Feeling of What Happens*. London: William Heinemann.
- Davidson, Donald. 1994. „What metaphors mean.“ In *Theories of truth*, ed. by Paul Horwich, 245–256. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dennett, Daniel. 1991. *Consciousness Explained*. Boston: Little Brown.
- Gáliková, Silvia. 2007. *Psyché: od animálnych duchov k neurotransmitterom*. Bratislava: Veda.
- Gibbs, Raymond. W. 2006. *Embodiment and cognitive science*. New York: Cambridge University Press.
- Gibbs, Raymond W. – Herbert L. Colston 2012. *Interpreting figurative meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grady, Joseph E. – Todd Oakley – Seana Coulson. 1999. „Conceptual Blending and Metaphor.“ In *Metaphor in Cognitive Linguistics*, eds. by Gerard J. Steen and Raymond W. Gibbs. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Goodman, Nelson. 2007. *Jazyky umění: nástin teorie symbolů*. Praha: Academia.
- Fauconnier, Gilles – Mark Turner. 2002. *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books.
- Forceville, Charles. 2012. „Creativity in pictorial and multimodal advertising metaphors.“ In *Discourse and Creativity*, ed. by Rodney Jones, 113–132. Harlow: Pearson.
- Hagendoorn, Ivar. 2011. *Dance, Aesthetics and the Brain*. (akademický text).
- Charteris-Black, Jonathan. 2016. „The ‚dull roar‘ and the ‚burning barbed wire pantyhose‘“ In *Mixing metaphor*, ed. by Raymond Gibbs, 155–176. Amsterdam: John Benjamins.
- Churchland, Paul M. 1995. *The Engine of Reason, The Seat of the Soul*. Cambridge: MIT Press.
- Kittay, Eva Feder. 1987. *Metaphor*. Oxford: Oxford University Press.
- Kövecses, Zoltán. 2010. *Language, Mind and Culture*. Oxford: Oxford University Press.
- Lakoff, George – Mark Johnson. 1980. *Metaphors we live by*. Chicago: Chicago University Press.
- Lakoff, George – Mark Johnson. 1999. *Philosophy in the Flesh*. New York: Basic Books.
- Leary, David E., ed. 1994. *Metaphors in the History of Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Markoš, Anton. 2010. *Jazyková metafora živého*. Červený kostelec: Pavel Mervart.
- Mišíková, Katarína. 2009. *Mysl a příběh – ve filmové fikci*. Praha: Akademie múzických umění.
- Moser, Karin S. 2000. „Metaphor Analysis in Psychology—Method, Theory, and Fields of Application.“ In *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 1(2), Art. 21, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs0002212>.

- Müller, Cornelia. 2016. „Why mixed metaphors make sense.“ In *Mixing metaphor*: ed. by Raymond Gibbs ed., 31–55. Amsterdam: John Benjamins.
- Narayan, Shweta. 2000. *Mappings in Art and Language: Conceptual Mappings in Neil Gaiman's Sandman*. Honors thesis. Berkeley: University of California.
- Ortony, Andrew, ed. 1993. *Metaphor and thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Paivio, Allan – Mary Walsh. 1993. „Psychological processes in metaphor comprehension and memory.“ In *Metaphor and thought*, ed. by Andrew Ortony, 2. vyd., 307–328. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pinker, Steven. 2013. *Language, Cognition, and Human Nature: Selected Articles*. New York: Oxford University Press.
- Procháška, Lukáš. 2015. *Metaforické myslenie a úloha metafory v explanácii povahy mysle človeka*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity.
- Richards, Ivor A. 1936. *The Philosophy of Rhetoric*. Oxford: Oxford University Press.
- Searle, John R. 1992. *The Rediscovery of Mind*. Cambridge: MIT Press.
- Turner, Mark – Gilles Fauconnier. 2000. „Metaphor, Metonymy, and Binding.“ In *Metonymy and Metaphor at the Crossroads*, ed. by Antonio Barcelona, 264–286. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Varela Francisco – Eleanor Rosch – Evan Thompson. 1991. *The Embodied Mind: Cognitive Science and Human Experience*. Cambridge: The MIT Press.
- Wittgenstein, Ludwig. 2003. *Tractatus logico-philosophicus*. Z nem. prel. P. Balko, R. Maco. Bratislava: Kalligram.
- Wittgenstein, Ludwig. 1960. *Blue and Brown Books*. Oxford: Blackwell.
- Wittgenstein, Ludwig. 1953. *Philosophical Investigations*. Oxford: Blackwell.
- Zahavi, Dan. 2005. *Subjectivity and Selfhood: Investigating the First-Person Perspective*. Cambridge: MIT Press.
- Zeki, Semir. 1999. *Inner Vision. An Exploration of Art and the Brain*. Oxford: Oxford University Press.

prof. PhDr. Silvia Gálíková, CSc.
Katedra filozofie, Filozofická fakulta,
Trnavská univerzita
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
e-mail: silvia@libris.sk